

ПРОФІЛЬНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ДОМАГАНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

Н. І. КОСТЕНКО

Шкільна освіта повинна адекватно реагувати на соціальні зрушення та гнучко адаптуватися до змін у суспільних пріоритетах. У зв'язку з цим, в Україні виникла необхідність модернізації системи середньої освіти в контексті підвищення ефективності її впливу на професійне самовизначення особистості. Пов'язані з цим питання порушуються у Концепції загальної середньої освіти в Україні [6]. У ній звертається особлива увага на те, що саме загальна середня освіта створює підґрунтя для загальнонаукової, загальнокультурної і допрофесійної підготовки фахівця. Реалізація професійної підготовки старшокласників, як органічної складової загальноосвітньої підготовки, відбувається в старшій школі, яка функціонує переважно як профільна. Адже, за словами В. Кизенко, саме профільне навчання відповідає освітнім потребам старшокласників, зумовлених, переважно, орієнтацією на майбутню професію [2, с. 23].

Проблеми профільного навчання та професійного самовизначення старшокласників залишаються одними з найактуальніших у педагогіці. У численних дослідженнях аналізуються організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у загальноосвітніх навчальних закладах, класифікуються психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації, систематизуються педагогічні умови активізації професійного самовизначення старшокласників у навчально-виховній діяльності загальноосвітньої школи, пропонуються різні методи активізації профорієнтаційної роботи, здійснюються дослідження психологічних факторів професійного самовизначення старшокласника, визначається роль освіти в системі факторів професійного самовизначення особистості, пропонується порівняльний аналіз професійної освіти в зарубіжних країнах (Вітковська О. І., Джура О. Д., Жернокієв І. В., Закатнов Д. О., Кавецький В. Є., Капустіна О. В., Ничкало Н. Г., Піддячий М. І., Пуховська Л. П., Становських З. Л., Ткачук Л. В., Туляєв В. В., Туриніна О. Л.).

Мета статті – здійснити аналіз вирішення проблеми профільного навчання та профільного самовизначення старшокласників на прикладі системи професійної освіти Великої Британії.

Професійне самовизначення старшокласника – це складне структурне утворення особистості, яке відображає погляд людини на світ професій, на конкретну професію, а також власні наміри щодо самореалізації в рамках певної трудової діяльності [3]. Сучасні дослідження з питань професійного самовизначення старшокласників здійснюються за двома головними напрямками: гуманізація процесу професійного самовизначення особистості; активне залучення до цього процесу сучасних результатів науково-технічного прогресу і врахування нових соціальних умов [11]. Одним із показників ефективності професійних домагань є рівень сформованості у старшокласника готовності до професійного самовизначення. Для успішної підготовки старшокласника до професійного самовизначення необхідним є наявність загальних і спеціальних здібностей особистості та їх відповідний розвиток, а також позитивне ставлення до професійної діяльності. Структуру готовності старшокласників до професійного самовизначення складають такі компоненти: *мотиваційний* (професійні інтереси, наміри й мотиви вибору професії); *когнітивний* (знання змісту художніх спеціальностей, знання теоретичних основ художньої діяльності та самооцінка професійно важливих якостей); *практично-дійовий* (практичне вміння та навички виконання художніх робіт, а також особистісний професійний план і практичні заходи щодо його реалізації); *креативний* (творчий підхід до вирішення поставлених завдань і розкриття та розвиток природних здібностей) [12].

Ефективною є тенденція до структурної та змістової інтеграції загальної середньої та професійно-технічної освіти у країнах Західної Європи, зокрема у Великій Британії. Так звана «дуальна освіта» (поєднання та почерговий характер реалізації загальноосвітньої та професійної підготовки учнів), професійна діагностика та орієнтація, надання переваги професійним полям або «сім'ям професій» у фаховій підготовці учнів, педагогічний супровід випускників школи як дебютантів на ринку праці – це ті педагогічні основи, на які орієнтуються сьогодні західноєвропейські педагоги у підготовці учнів до виконання фахових ролей [10].

Так, британська система освіти має ранній професійно-проектувальний характер — маємо на увазі спрямування учнів середніх та старших шкіл у профільних напрямках таким чином, що це дозволяє проектувати їхній майбутній професійний шлях, орієнтуватись на можливості реалізації задуманих планів, професійних мрій, передбачень, набувати компетентностей [7]. Органічною складовою базової освіти у цій країні є орієнтація, що має за мету розподіл учнів за різними спрямуваннями загальної освіти (навчальна орієнтація) і набуття основ для подальшої діяльності (професійна орієнтація). У провідних країнах світу орієнтація школярів – це предмет спеціальних систематичних заходів. Однак система орієнтації не є остаточно сформованою і потребує змін. Передумови цього полягають у соціальній обумовленості орієнтації школярів та попиту на ринку праці тієї чи іншої спеціальності в певний часовий проміжок. При впровадженні орієнтації в систему обов'язкової шкільної освіти на старшому її ступені наукова спільнота намагається враховувати соціальні фактори та поєднувати їх з оптимальними шляхами індивідуального розвитку кожного учня [19].

Введення професійної орієнтації у зміст навчального курсу старшої школи – це адекватна відповідь на процес тривалих суспільних змін, унаслідок яких відповідальність за професійне самовизначення дітей цілкомито покладалася на батьків. Коли Велика Британія вважалася, перш за все, аграрним суспільством, і сім'я як соціальна одиниця утворювала провідну продуктивну силу цієї галузі – молодь отримувала головні професійні навички «у спадок», тобто, внаслідок відсутності індивідуальної мотивації, нащадки продовжували сімейну справу [14; с. 163]. Однак, внаслідок стрімких процесів індустріалізації, як стверджує Дж. Коулман (1972 р.), професійна освіта в межах сім'ї почала викорінюватись, оскільки члени родини прагнули здобути таку спеціалізацію, щоб працювати на заводі, офісі або в магазині. Тобто люди почали реалізовувати свої головні продуктивні функції відокремлено від сімейної справи [16].

Перший головний освітній звіт у Великій Британії, у якому запропоновано програми організації професійної орієнтації робочого досвіду в середніх та старших школах, був звіт Комісії Ньюсома (Центральний Консультативний Консиліум для Освіти (Англія), 1963, Розділ 9 [15]. Цей нормативний документ засвідчував, що шкільні програми, в минулому році особливо, були свідомо недопрацьовані в цьому аспекті. Аналіз освітньо-професійних можливостей навчальних програм старших шкіл інших країн засвідчив ефективність впровадження у Швеції та Сполучених Штатах Америки схем, які регламентують отримання мінімального досвіду з різних видів діяльності на основі змін усередині освітнього процесу кожної окремої школи [7, с. 256]. Зазначається також, що наявні у Великій Британії короткі курси робіт під час канікул були доступні впродовж тривалого періоду для учнів коледжів шостого класу, учнів шкіл граматики і незалежних об'єднаних шкіл. Проте подібний досвід був ініційованим та впроваджувався виключно на місцевому рівні, тобто не був обов'язковим для реалізації на державному рівні. На нашу думку, цей факт був ще одним свідченням глибокої децентралізації шкільної освітньої галузі. У висновках стосовно роботи комісії Ньюсома зазначалося, що досвід використання таких схем не є необхідним для наслідування. Проте, беззаперечним був і той факт, що подібна тимчасова професійна зайнятість сприяла розширенню практичного досвіду та фаховій мобільності за межами школи. У рекомендаціях, які підсумовували звіт комісії, наголошувалося, що у подібних експериментах можуть бути задіяні учні віком від 15 років (старший шкільний вік) [15].

Доволі поширеною практикою навчання у старших школах професійного профілю стало комбіноване навчання, що передбачало чередування загальноосвітніх безпрофільних класних занять і роботи на виробництві замість трудового навчання в навчальних майстернях. Така тенденція набула поширення та отримала значну підтримку з боку місцевої шкільної влади і підприємців у низці регіонів країни, зокрема, у ряді графств Шотландії, де активно здійснюються програми розвитку малих і середніх підприємств [8, с. 13].

Після завершення обов'язкового навчання (1 ступеня) молоді люди для продовження навчання в академічному профілі можуть зробити вибір: піти працювати і підвищувати професійну підготовку без відриву від виробництва у фірмі або в рамках державних програм підготовки; другий напрям – учнівство; третій – продовження професійної підготовки в різних установах системи подальшої освіти.

Професійна освіта – це організований процес оволодіння знаннями, уміннями і навичками, а також певними видами професійної діяльності, необхідними для отримання професії, що супроводжується формуванням соціально і професійно значущих якостей особистості. Учнівство сьогодні трактуємо як початкову підготовку у фірмі тривалістю від 4 до 5 років. Перший рік, зазвичай,

проводиться у професійно-орієнтованій школі, наступний період – це альтернативне навчання і робота на конкретному робочому місці [1].

Значну зацікавленість у такому процесі демонструють і потенційні роботодавці, які безпосередньо залучають учнів до виробництва. Так, наприклад, в Англії тісному співробітництву старших профільних шкіл та промисловців сприяло затвердження проекту «Лондон Компект» у 1987 р. Метою цього проекту є допомога учням в отриманні кваліфікації і в подальшому – роботи відповідно до власного потенціалу та можливостей [19].

Від школярів вимагали задовільної академічної успішності, проходження двотижневої практики. Після завершення учні подавали досье-характеристику від навчального закладу, самооцінку дитини, результати іспитів, фото зразків виробничої діяльності.

На думку Д. Лоутона та К. Чітті, «професійну концепцію загального навчального плану» втілили ще в 1977 р. в розроблену «Програму освіти 11–16-ти річних». У документі пропонувався варіант загальної програми, що базувалась на сорокагодинному робочому тижні. Відповідно до задуму авторів, 2/3 навчального часу займала обов'язкова програма, решту 8 годин відводили на вивчення профільних предметів за вибором. При цьому загальна програма, створена на національному рівні, передбачає оволодіння учнями знаннями, навичками та видами діяльності по кожній з сфер: лінгвістичній, математичній, суспільствознавчій, соціально-політичній, фізичній, естетичній, етичній та моральній [17, с. 5].

Результати проведеного нами дослідження професійної орієнтації в контексті профільного навчання у старшій школі Великої Британії підтверджують висновки вітчизняних педагогів: профілізація дає позитивний результат лише за умови єдності з профорієнтацією й у поєднанні з фундаментальною освітою [3, с. 34; 5, с. 47]; у виборі конкретних активних методів профорієнтації в середній школі опираються на загальні закономірності та принципи навчання й виховання, насамперед на принципи свідомості, активності й самостійності учнів [13, с. 33].

80-ті роки ХХ ст. у сфері освіти характеризуються тенденцією до уніфікації середньої ланки освіти — маємо на увазі наміри наблизити зміст освіти академічного профілю та практично-орієнтованих учнів. Підкреслюється роль практики, що вводиться в навчальні плани [9]. Вступ до вищого навчального закладу як основна мета шкільної освіти і, як наслідок, – слабкий зв'язок школи і місцевого виробництва – не тільки негативно позначилися на економіці країни, а й спричинили необхідність ліквідації цих недоліків на законодавчому рівні. Так, у затвердженому департаментом освіти та науки документі «Освіта 16–19-річних» наголошувалося на негайній необхідності покращення професійної освіти через предмети за вибором для 16-річних випускників. (доповідь Макфарлана) [20]. Ситуація, що склалася, спричинила появу у 80-х роках низки рекомендацій та пропозицій щодо переорієнтації шкільного змісту освіти, серед них – «Школа та виробництво», індустриальний проект «Шкільна Рада». Провідні рекомендації, які викладені у вищеперерахованих проектах, були спрямовані на встановлення зв'язку школи та подальшої праці; забезпечення прикладної праці у школі; обізнаність в економічних питаннях; ознайомлення з основами виробництва [18, с. 5]. Вагомим чинником, на наш погляд, стало введення свідоцтва про допрофесійну освіту, яке б засвідчувало ґрунтовну професійну підготовку тих школярів, які вирішили продовжити навчання після 16-ти років, тобто після періоду обов'язкової освіти. Цей документ отримували після складання відповідного іспиту.

Особливо актуальною в контексті старшої профільної школи є диференціація за проектованою професією, оскільки навчання у ній постійно відбувається паралельно із професійною орієнтацією. Національною специфікою сучасного ринку освітніх послуг Великої Британії є діяльність багатопрофільних і багаторівневих закладів професійної та подальшої освіти, що пропонують різні за змістом і тривалістю профільні освітні програми.

Отже, сучасна система обов'язкової і професійної освіти у Великій Британії характеризується різноманітністю профілів, можливостей їхнього вибору, а також високим розвитком безперервного навчання. На всіх рівнях освіти існує спадкоємність за змістом і формам навчання. Уже сьогодні британські фахівці розглядають підготовку, підвищення кваліфікації і просування по службі як єдиний процес упродовж усієї активної життєдіяльності працівника, об'єднуючи це терміном «вдосконалення». Найбільшу кількість професіоналів Великої Британії готує система подальшої освіти.

Список використаної літератури:

1. Балацька Н. І. Професійна орієнтація в різних типах шкіл Великої Британії / Наталія Балацька // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. пр. – К. : НАУ, 2003. – Вип. 5. – С. 25–33.
2. Білик Н. Орієнтація учнів профільних класів на наукову діяльність : [Про прогр. „Творча обдарованість”] / Надія Білик // Імідж сучасного педагога. – 2003. – № 3. – С. 22–24.
3. Егоров О. Профильное образование : проблемы и перспективы / О. Егорова // Нар. образование. – 2006. – № 5. – С. 32–36.
4. Закатнов Д. О., Капустіна О. В. Професійне самовизначення старшокласників : методичний посібник. – К. : КНЕУ, 2003. – 112 с. ; (авторський внесок – С. 23–50, 87–109).
5. Ковпак С. Організаційно-педагогічне забезпечення профільної освіти / С. Ковпак // Відкритий урок : розробки, технології, досвід. – 2004. – № 7–8. – С. 46–48.
6. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Педагогічна газета. – 2002. – № 1 (91).
7. Костенко Н. І. Профільна орієнтація у контексті базової професійної підготовки школярів Великої Британії / Наталія Іванівна Костенко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : зб. наук. пр. Серія : Педагогіка і психологія – Вінниця : Тов. фірма «Планер», 2009. – Вип. 28. – С. 255–258.
8. Костенко Н. І. Стан професійно-технічної освіти в старшій профільній школі Великої Британії / Н. І. Костенко // Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. “Освіта і наука в умовах глобальних викликів”, 12–14 черв. 2009 р. – Сімферополь, Судак, 2009. – Т. 1. – С. 13–14.
9. Кузнецов А. Некоторые аспекты разработки содержания образования на старшей ступени школы / А. Кузнецов, М. Рыжаков // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2003. – № 1. – С. 40–46.
10. Лавриченко Н. М. Проблеми гуманістичного спрямування шкільної соціалізації : педагогічні роздуми і нотатки / Наталія Миколаївна Лавриченко. – К. : ТОВ „Інсайт-плюс”, 2006. – 279 с.
11. Туляев В. В. Застосування комп’ютерної графіки при формуванні професійного самовизначення старшокласників / В. В. Туляев // Науковий вісник ПДПУ ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. праць. – 2006. – № 3–4 (36–37). – С. 46–51.
12. Туляев В. В. Останні наукові дослідження з проблем професійного самовизначення старшокласників / В. В. Туляев // Гуманітарно-економічні дослідження : зб. наук. праць. – 2007. – Т. IV. – С. 385–88.
13. Янцур М. С. Підготовка фахівців з профорієнтації до проведення профорієнтаційних ігор і профконсультаційного тренінгу зі школярами / М. С. Янцур // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету : зб. наук. пр. : Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – Рівне : РДГУ, 2000. – Випуск 10. – С. 23–27.
14. Best G. Mid – Victorian Britain, 1851–1875 / G. Best. – L., 1973. – 170 p.
15. Central Advisory Council for Education (England). Half Our Future : Newsom Report. – HMSO, 1963. – P. 2.
16. Coleman J. S. ‘How do the young become adults?’ / Coleman J. S. – Review of Educational Research, 1972. – vol. 42. – P. 4.
17. Lawton D. Towards a National Curriculum / D. Lawton, C. Chitty // Forum. – 1987. – Vol. 30. – № 1. – P. 4–6.
18. Walton P. A Survey of Work Experience in British Secondary Schools / Walton P. // Icon Series. – Stourbridge: Institute of Careers Officers, 1977. – № 6. – P. 5.
19. Watson J. B. Psychology as a Behaviorist Views It / Watson J. B. // Psychological Review. – 1953. – Vol. 20. – P. 72.
20. Wulf Ch. Antropologie de l’éducation / Wulf Ch. – Paris : L’Harmattan, 1999. – 239 p.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор М. І. Сметанський.